

МАКСИМ ГОН

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ І ГОЛОКОСТУ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПРИКОРДОННЯ, 1941–1944» (21–23 червня 2009 р., Перемишль)

21–23 червня 2009 р. у м. Перемишль (Польща) відбулася міжнародна наукова конференція «Українсько-польсько-єврейські відносини під час німецької окупації і Голокосту: українсько-польське прикордоння, 1941–1944». Її організаторами виступили Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума» та Польський центр вивчення Голокосту. Участь у науковому форумі брали науковці з Ізраїлю, Канади, Польщі, України, Франції.

Конференція розпочалася з виступу професора університету Бар-Ілан, головного історика «Яд Вашем» проф. Дана Міхмана (Dan Michman). Предмет його роздумів – значення для німців та населення Польщі вторгнення на її територію Німеччини (1939 р.) та Радянського Союзу (1941 р.). Роздуми вченого конструювалися в ракурсі зосередження уваги на «єврейському питанні», початку Голокосту на теренах Західної України.

Тематика подальших виступів дозволяє виокремити в них три основні тематичні блоки: відображення польсько-українсько-єврейських взаємин у Західній Україні та в Польській республіці загалом у передчасі Другої світової війни, геноцид євреїв цього регіону та рефлексії Голокосту в сучасних Україні та Польщі.

3-поміж виступів, які зараховуємо до першого блоку, зацікавлення аудиторії викликали доповіді к.і.н. І. Щупака (Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума», Україна) на тему «Українська та єврейська національні ідеї в українсько-польсько-єврейському трикутнику (проблеми генезису та розвитку)» і проф. Т. Ладиченко (Національний педагогічний університет

ім. М.П. Драгоманова, Україна), яка розкрила становище західноукраїнського єврейства в умовах еміграційної політики Польщі наприкінці 1930-х рр.

Незважаючи на розмаїття тем, що звучали у виступах учасників конференції, тональність у ній визначали ті вчені, які присвятили свої дослідження безпосередньо Катастрофі. При цьому центральною проблемою, яку обговорювали учасники конференції у визначеному нами другому тематичному блоці, була «Український національний рух та євреї». Зaujважимо, що обговорення цієї контрoверсійної проблеми відбулося в рамках класичної наукової дискусії: аргументи, що наводили доповідачі, були позбавлені надмірної емоційності й полеміка вчених під час «круглих столів» не виходила поза рамки аргументації своєї позиції засобами наведення конкретних історичних фактів.

Найяскравіші доповіді, присвячені проблемі українсько-єврейських взаємин у час Голокосту, були виголошені науковим радником Всеукраїнського центру вивчення Голокосту «Ткума», ізраїльським ученим д-ром Ароном Вайсом (Aharon Weiss), представником Єрусалимського інституту історії та одночасно Польського центру вивчення Голокосту д-ром Анджеєм Жбиковським (Andrzej Żbikowski), д-ром Гжегожем Мотиною (Grzegorz Motyka) з Інституту політичних наук при Академії наук Польщі й представником Польського центру вивчення Голокосту, що працює в Університеті Оттава, Яном Грабовським (Jan Grabowski).

На засіданні прозвучала доповідь керівника Центру українських досліджень в Торонто Марка Царинника. Вчений, як і А. Жбиковський, проаналізував проблему участі ОУН у погромах у Львові на початку липня 1941 р. Головна думка доповідача така: Іван Климів (псевдонім – Є. Легенда) є автором наказу «Громадянам Української держави», що був оприлюднений у місті 30 червня 1941 р. Він містив положення про «масову родову і індивідуальну відповідальність за злочини проти Української держави». Згідно з висновком М. Царинника, саме цей наказ дав безпосередній імпульс до початку погрому. Емоційно насиченим завершенням виступу канадського вченого стала мультимедійна демонстрація світлин тих трагічних подій.

Знаковими були й доповіді д-ра А. Вайса та д-ра Г. Мотики. Перший розмірковував над проблемою динаміки й змін у ставленні ОУН-УПА до євреїв протягом 1939–1944 рр. Згідно з його висновками, на першому етапі у ставленні українських націоналістів до євреїв як ОУН(б), так і ОУН(м) демонстрували відверто ворожу позицію щодо них і «поділяли методи екстермінації євреїв нацистами». Аналізуючи подальші події, А. Вайс звернув увагу на III Надзвичайний великий збір ОУН(б), коли, згідно з думкою, яку виголосив доповідач, прибічники С. Бандери відмежувалися від расизму. Водночас ізраїльський учений використав висновок Я. Грицака стосовно того, що протягом війни

українське націоналістичне підпілля не видало жодної офіційної заяви, якою б чітко відобразило своє ставлення до винищення євреїв.

Доповідь Г. Мотики «Українська повстанська армія та євреї, 1942–1945 рр.» концептуально перегукувалася з міркуваннями А. Вайса. Одночасно польський учений звернув увагу на існуючу до цього часу тенденцію некоректного узагальнення всіх українців з УПА, українською поліцією тощо. Такі узагальнення, справедливо, на наш погляд, висновував Г. Мотика, зумовлюють не лише плутанину понять, а й суттєво ускладнюють об'єктивний аналіз українсько-єврейських взаємин часів Другої світової війни.

Інші учасники конференції – д-р Вацлав Вежбенєц (Wacław Wierzbieniec) з Інституту історії Жешувського університету, Польща, д-р Ян Грабовський, к.і.н. Фаїна Винокурова (Україна), Олександр Денисенко (Україна) та ін. розкрили різні аспекти Голокосту на теренах Західної України. Перший, зокрема, на прикладі подій у містах Бережани і Перемишль дав відповідь на сформульоване в назві його доповіді питання: «Чи можливе відтворення особливостей польсько-українсько-єврейських стосунків в одному місті?». Суголосної теми безпосередньо чи опосередковано торкалися інші доповідачі (О. Денисенко, наприклад, розкрив міжнаціональні взаємини часів Голокосту в м. Сокаль).

Найбільш яскравими виступами третього тематичного блоку були доповіді д-ра Лукаша Опозди, магістра Ягеллонського університету Лукаша Опозди (Краків) й Марка Царинника. Останній розмірковував над делікатною темою: полемікою, що виникла внаслідок неоднозначної реакції представників Ізраїлю на присвоєння звання Героя України Р. Шухевичу¹. Вчений проаналізував аргументи, які в лютому 2008 р. оприлюднені СБУ на доказ того, що ОУН і «Нахтігаль» не причетні до погромів 1941 р. М. Царинник повідомив, що знайшов в архівах Польщі документ, яким оперує СБУ («До книги фактів»), і вказав на помилкову дату, яку використовують його представники. На підставі цього М. Царинник зробив висновок: СБУ цілеспрямовано ретушує події початку війни.

Роздуми Лукаша Опозди (Łukasz Opozda) були присвячені аналізу рефлексій польських правих політичних сил на сучасному етапі на книгу Яна Томаша Гросса «Сусіди. Історія знищення єврейського містечка», що висвітлює події липня 1941 р. у м. Єдвабне. Аналізуючи зміст виступів у різних інформаційних джерелах (публікації в пресі, інтернеті тощо), доповідач визначив основні аргументи польських екстремістів, що об'єднані тенденцією заперечення висунутих Я. Гроссом аргументів та обвинуваченням ученого у фальсифікації реальних подій.

---

¹ Див.: Ізраїль запрошує Україну розібратися в історії з Р. Шухевичем – Режим доступу: <http://www.ukraine.com/ukrainian/blog/israel-requesting-ukraine-to-straighten-story-about-shushevich>.

Рефлексіям Голокосту в сучасному польському суспільстві присвятив свою доповідь психолог д-р Лукаш Б'єдка (Łukasz Biedka). Лейтмотив його роздумів чітко відображений у сформульованій ним темі доповіді: «Поміж почуттям провини та гордості – психологічні аспекти уявлення про націю в історичному дискурсі». Наблизеною за тематичним спрямуванням була доповідь к.і.н. Тамари Бакки (Інститут історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Київ): учена розмірковувала над проблемою місця та ролі стереотипів у формуванні масової свідомості.

Кожна з панелей конференції, що відбулася в Перемишлі, завершувалася «круглими столами». На одному з них М. Царинник виголосив принципову тезу стосовно того, що увага як польського, так і українського націоналізмів зосереджувалася на групі. Саме на неї, зауважив він, покладалася відповідальність за вчинки окремих її представників. Інше важливе твердження, виголошене під час дискусії М. Царинником, – кваліфікування польського й українського націоналізмів як близнюків. Така його позиція базувалася на твердженні про взаємозапозичення ними тих чи інших елементів. Увагу учасників форуму привернула реакція А. Вайса на міркування канадського вченого. А. Вайс заявив: серед сучасних учених є й ті, хто вважає, що в згаданих близнюків є кузен – єврейський націоналізм в Ізраїлі. Це твердження прозвучало рефреном тим міркуванням, що зводилися до висновку про взаємозапозичення тих чи інших ідеологічних компонентів чи тактики дій не лише українським і польським націоналізмами, а й певні уроки, які в умовах ескалації міжнаціональних відносин у Другій Речі Посполитій отримали євреї (одне з виголошених під час «круглого столу» міркувань звучало так: «євреї вчилися в польського націоналізму»).

Специфікою конференції можна вважати те, що в останній день її роботи відбувся міжнародний педагогічний семінар за темою «Відображення в національних програмах з історії та шкільних підручниках проблеми міжнаціональних відносин та поліетнічної історії». Участь у ньому брали не лише науковці (одна з них – проф. Т. Ладиченко), а й учителі загальноосвітніх навчальних закладів з України та Польщі.

На останок зауважимо враження про психологічну атмосферу, що панувала на конференції. Її тема, за висловом д-ра А. Вайса, «...дражлива і провокуюча, адже Західна Україна залишилася як без поляків, так і без євреїв». В заключному слові він же зауважив: кілька років тому на конференціях такого штибу домінувала атмосфера протистояння й взаємних докорів. Відрадно, що науковий форум оминув цих рифів, що засвідчує нову культуру ведення наукової дискусії.